

УДК 347.238

Карина Корнієнкова,*студентка міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВО СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Стаття присвячена питанням спільної сумісної власності подружжя як об'єкта майнових правовідносин. Окреслено такі аспекти обраної тематики, як: підстави набуття права спільної сумісної власності, об'єкти права спільної і роздільної власності подружжя.

Ключові слова: спільна сумісна власність, роздільне майно, подружжя, правовий режим майна подружжя, поділ спільного сумісного майна, об'єкт права.

Постановка проблеми. Нове законодавство внесло певні зміни у правове положення подружжя як суб'єкта майнових відносин. З одного боку, дружина і чоловік можуть бути учасниками сімейних майнових відносин. З іншого боку, вони можуть бути учасниками зовнішніх майнових відносин у разі, коли подружжя вступає у правовідносини з третіми особами. Правове регулювання майнових відносин подружжя ускладнене і переобтяжене характером особистих стосунків між чоловіком і дружиною, що вимагає окремого глибокого їх дослідження. Вступ до шлюбу призводить до певного матеріального наслідку, а саме до виникнення режиму власності подружжя. У сімейному законодавстві виділено два режими майна подружжя, але найбільша увага у сучасному законодавстві приділяється спільній сумісній власності подружжя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання права спільної сумісної власності подружжя розглядалися в роботах таких дослідників: М. В. Антокольської, В. С. Гопанчука, О. В. Дзери, І. В. Жилінкової, О. С. Йоффе, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика, З. В. Ромовської, Є. О. Суханова, С. Я. Фурси, Є. О. Харитонова, Я. Н. Шевченко та інших.

Метою статті є аналіз інституту права спільної сумісної власності подружжя та особливостей правового режиму поділу сумісного майна, підстави набуття та припинення, визначення правового режиму спільного і роздільного майна подружжя.

Виклад основного матеріалу. Статтею 60 Сімейного кодексу України визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства,

догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Правовий режим такого майна регулюється положеннями сімейного законодавства. Подружжя не можуть змінювати встановлений законом правовий режим на власний розсуд, але вони можуть вчиняти дії стосовно придбаного майна в період шлюбу.

Підставою виникнення спільної сумісної власності подружжя є набуття ними майна під час шлюбу. Варто зазначити, що такий шлюб обов'язково має бути укладений у державних органах реєстрації (РАГСі). Однак ст. 70 СК зазначає: якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Тобто подружжя може змінити за допомогою шлюбного договору законний правовий режим щодо набуття під час шлюбу майна на договірний. Це означає, що чоловік та дружина можуть домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, режиму спільної сумісної власності і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них [1, с. 118].

Визначальним у праві спільної сумісної власності подружжя є принцип спільності нажитого у період шлюбу майна, який означає об'єднання майна чоловіка і жінки (повністю або в певній частині) в єдину майнову масу та встановлення низки спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. Режим спільності майна подружжя означає, що: майно, набуте подружжям за час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не встановлено домовленістю сторін; подружжя має рівні права щодо майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності; майно належить подружжю

без визначення часток кожного з них у праві власності [2, с. 108]. Однак один із подружжя може не погодитися з презумпцією спільності майна і звернутися до суду з вимогою про визнання за ним права особистої власності на певну річ, але у цьому разі на ньому буде лежати тягар доведення протилежного. Презумпцію спільності майна можуть спростувати докази про: придбання речі до шлюбу; придбання речі на кошти, які належали позивачеві особисто (подарунок батьків, одержання відшкодування за моральну шкоду тощо); придбання речі за рахунок коштів, одержаних від продажу особистого майна; придбання речі в період окремого проживання за власні кошти [3, с. 183].

Відповідно до ст. 61 СК України об'єктами права спільної сумісної власності подружжя є будь-які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту. Це можуть бути квартири, жилі й садові будинки, земельні ділянки, транспортні засоби та ін. Законодавець доповнив об'єктний склад спільної сумісної власності подружжя грошима чи іншим майном, зокрема гонорарами, винагами, які були одержані на підставі договорів, що були укладені одним із подружжя в інтересах сім'ї. Серед об'єктів права спільної власності подружжя сімейне законодавство особливо виділяє речі професійних занять кожного з подружжя, спеціально встановлюючи їх правовий режим. Відповідно до ч. 4 ст. 61 СК речі професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Таким чином, якщо за час шлюбу були придбані речі, професійно необхідні одному з подружжя, відповідно до закону вони не визнаються об'єктом його права власності [2, с. 111]. Однак певні труднощі можуть виникати у розв'язанні питання про включення до спільного сумісного майна подружжя вкладів у кредитні установи, деяких цінних паперів [1, с. 120].

Також проблемним є питання щодо визнання чи невизнання майна фізичної особи-підприємця спільною сумісною власністю. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» майно приватного підприємства чи фізичної особи – підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності [4]. Однак у Рішенні Конституційного Суду від 19 вересня

2012 року зазначено, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. На його думку, приватне підприємство, засноване одним із подружжя, – це окремий об'єкт права спільної власності подружжя, до складу якого входять всі види майна, в тому числі внесок у статутний капітал і майно, виділене з їхньої сумісної власності. Ці положення призвели до неоднакового застосування судами однієї й тієї самої норми, а саме ст. 61 СК [5, с. 214].

Кожен із подружжя може мати майно, яке належить на праві власності йому особисто. Сімейний кодекс визначає певні види майна, яке є роздільним і належить кожному з подружжя. По-перше, це майно, яке набуто одним із подружжя до шлюбу. Без згоди власника дошлюбне майно одного з подружжя не повинно надходити у спільну власність. По-друге, роздільним є майно, набуто під час шлюбу на підставі договору дарування або в порядку спадкування. По-третє, це майно, яке набуто під час шлюбу за особисті кошти. І нарешті, до роздільного майна належать речі індивідуального користування, хоч би вони і були придбані під час шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя, за винятком коштовностей та предметів розкоші.

ЦК України закріплює положення, згідно з яким подружжя може визначити долю свого спільного майна заздалегідь, на випадок своєї смерті. Це можливо завдяки наявності таких інститутів спадкування, як заповіт подружжя та спадковий договір. Хоча заповіт подружжя та спадковий договір дуже схожі, але вони мають певні відмінності. По-перше, заповіт подружжя може бути складено лише щодо майна, яке належить подружжю на спільній сумісній власності, а предметом спадкового договору може бути як майно, що належить на спільній сумісній власності подружжя, так і майно, яке є особистою власністю одного з подружжя. По-друге, за життя дружини і чоловіка кожен із них має право відмовитися від спільного заповіту, і така відмова підлягає нотаріальному посвідченню. ЦК України не передбачає норми, за якою подружжя може відмовитися від спадкового договору. Його розірвання можливе лише у судовому порядку на вимогу відчужувача чи набувача у разі невиконання набувачем розпоряджень відчужувача. По-третє, у разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, що визначено в заповіті подружжя. На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус накладає заборону відчуження в момент посвідчення такого правочину, незважаючи

на відсутність такої події, як смерть одного із подружжя [1, с. 124].

Майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, може бути поділене між сторонами. Поділ скасовує режим спільності на набуте подружжям майно і, як правило, є наслідком припинення шлюбу. Поділ спільного майна можливий під час шлюбу, а також після його розірвання. Відповідно до п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», вирішуючи спори між подружжям про майно, необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання [4]. Спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були придбані чи внесені грошовими коштами, якщо інше не встановлено шлюбним договором чи законом. Щодо поділу майна подружжя вважається, що частки майна чоловіка та дружини є рівними, якщо інше не визначене шлюбним договором або домовленістю між ними. Крім того, суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема, якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. У разі коли під час розгляду вимоги про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховав його, таке майно або його вартість враховується у поділі [4]. Під час поділу майна подружжя мають враховуватися три категорії об'єктів:

1) речі (окрема річ або сукупність речей), які належать подружжю на праві спільної сумісної власності;

2) кредиторські вимоги подружжя (право вимоги за договором позики, купівлі-продажу тощо, коли подружжя виступає як кредитор і вправі вимагати повернення боргу, передачі речі тощо);

3) боргові зобов'язання подружжя (зобов'язання, за якими подружжя виступає як боржник і зобов'язане повернути борг, повернути річ тощо) [2, с. 115].

За загальним правилом, яке встановлено ст. 71 СК України, майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо між подружжям не досягнуто згоди про спосіб поділу спільного майна, то за позовом подружжя або одного з них суд може винести рішення: про поділ майна в натурі, якщо це можливо без шкоди для його господарського призначення; про розподіл речей між подружжям з урахуванням їхньої вартості та частки кожного з подружжя у спільному майні; про присудження майна в натурі одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку компенсувати другому його частку грошми. При цьому враховуються інтереси неповнолітніх дітей або одного з подружжя, що заслуговують на увагу [6].

Деякі фахівці вважають, що для зміни правового режиму спільної власності подружжя зі спільної сумісної на спільну часткову досить нотаріально посвідчити договір про поділ майна подружжя, предметом якого виступають лише один об'єкт права власності (наприклад, квартира). При цьому правовим результатом такого договору буде не реальний поділ квартири на дві відокремлені частини, а визначення часток у праві власності на неї. Таким чином, з укладанням такого договору спільна власність не припиняється, а трансформується зі спільної сумісної на спільну часткову [7, с. 54].

Варто зазначити, що законодавство не зобов'язує подружжя у разі розлучення ділити майно у добровільному чи судовому порядку. Тобто чоловік та дружина навіть після розірвання шлюбу можуть спільно користуватися сумісним майном.

Висновки.

Нині в шлюбно-сімейному законодавстві України продовжують зберігатися норми про право спільної власності подружжя, сформовані ще в радянський період. При цьому значну їх частину закріплено в новому цивільному та сімейному законодавстві. Право спільної сумісної власності подружжя займає центральне місце у системі майнових відносин між ними. За його допомогою для подружжя створюються кращі умови для раціонального використання сімейного бюджету, зміцнення сімейно-трудових зв'язків. Дедалі частіше у житті виникають питання щодо визначення та реалізації права власності подружжя, що свідчить про актуальність вибраної теми. Але все ж таки деякі питання права спільної сумісної власності потребують удосконалення, наприклад порядок реалізації та захисту права спільної власності осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах.

Список використаних джерел:

1. Бермічева О. В. Спільна сумісна власність подружжя як об'єкт зовнішніх майнових правовідносин (особливості спадкових відносин) // Міжнародне право і національне законодавством: Зб. наук. пр. проф.-викл. складу каф. правових дисциплін. – Вип. 4. – К.: Київський міжнародний університет, 2005. – С. 115–126.
2. Сімейне право України : підручник / [Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 264 с.
3. Ромовська Зорислава Василівна. Українське сімейне право : підручник: академічний курс / З. В. Ромовська. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с.
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/77AB81E04FE8BE74C22573CB003C4B99?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=77AB81E04FE8BE74C22573CB003C4B99>.
5. Біленко М. С. Право спільної сумісної власності подружжя на майно фізичної особи-підприємця / М. С. Біленко. // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті О. . Пушкіна: 2014 р., Харків; Харків. нац. ун-т внутріш. справ, Асоц. цивілістів України. – С. 213–217.
6. Індиченко С. П. Сімейне право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів / Індиченко С. П., Гопанчук В. С., Дзера О. В., Савченко Л. А. – К.: Вентурі, 1997. – 272 с.
7. Рябоконт Є. Інститут права спільної сумісної власності за цивільним законодавством України: поняття та особливості правового регулювання / Є. Рябоконт // Нотаріат для вас. – 2010. – № 1-2. – С. 40-49.

Стаття посвячена вопросам общей совместной собственности супругов как объекта имущественных отношений. Обозначены такие аспекты выбранной тематики, как: основания приобретения права общей совместной собственности, объекты права общей и раздельной собственности супругов.

Ключевые слова: общая совместная собственность, раздельное имущество супругов, правовой режим имущества супругов, раздел общего совместного имущества, объект права.

The article is devoted to issues of common joint property of spouses as an object of property relations. The following aspects of the chosen subject are designated: the grounds for the acquisition of the right of common property, the objects of the right of common and separate property of spouses.

Key words: common joint property, separate property of spouses, legal regime of property of spouses, division of common property, object of law.

